

פתח דבר בחזרה לגוף

החיבור שלי עם גרוסמן התחיל ללא ספק עם הגוף. אי אז בתיכון הירושלמי נטשתי את הפיזיקה, שמולה הרגשתי חסר אונים, והשתחררתי מהמקובל בסביבתי לטובת הספרות, שמאז ומתמיד עוררה את תשוקתי. המורה הנערצת שהנחתה את קבוצת "ספרות מורחב", קבוצה שהייתה אפופת קסם ומסתורין, פתחה את הדפים הראשונים של ספר הדקדוק הפנימי והחלה לקרוא. הכרתי את השפה, אבל עד אז לא שמעתי גרוסמן. אני זוכר את הצליל, את הרכות, את נקישות ההברות בחיך ובלשון. היה ברור שאני אוהב את מה שאני שומע, ושבאיזשהו מובן, נסתר ממני ומעורפל, הגעתי הביתה. היופי והתשוקה היממו אותי, וכך נפתחה דלת. בהמשך נפרשה מניפה של מילים ושל ספרים נוספים, משפטים שנשמעו לאוזניי ממש כמו שפת-אם מפי אב. זה דיבר בשפתי. מצאתי בית שלא ידעתי שקיים שם בשבילי. הספר שלפניכם הוא ניסיון לנוע דרך השפה העשירה והמעובה של גרוסמן, כדי לשוב בחזרה לגוף, הגוף בסיפוריו, וברמה אחרת - גופי, שנגעו בו המילים של גרוסמן מפי המורה. נגיעה בתקופה חשובה של התעצבות ושל התבגרות.

בהמשך הדרך, במהלך הכשרתי כפסיכולוג קליני, מפגש־אהבה עם הפסיכואנליזה של ז'אק לאקאן חשף בפניי תנועה דומה מהשפה אל הגוף. לאקאן החל את דרכו עם הדגשת מרכזיותו של המסמן הלשוני ועבר מסלול הוראה ארוך ומפותל כדי להגיע אל "אירוע בגוף" - זמן של התענגות ראשיתית שבו נחקקת המילה בגוף, רגע המפגש בין הגוף לשפה. שתי התנועות הללו, בקריאה שלי את גרוסמן ובמפגש שלי עם לאקאן, התלכדו לכדי דו־שיח מסקרן, שהמשיך את העניין המיוחד שלי בחיבור בין פסיכואנליזה לספרות. כבר בעבודת התזה לסיום התואר השני בפסיכולוגיה קלינית גייסתי את גרוסמן, עדיין בלי לאקאן, כדי לבאר משהו מהנפשי דרך הקריאה הספרותית. אז מצאתי את ה"התקראות" - מעין קריאה דו־כיוונית, טקסט שקורא אותך, מניע אותך לכתוב, בזמן שאתה קורא אותו. כשלאקאן נכנס לתמונה, לקריאה־כתיבה נוסף גם הגוף.

מי שהניעה אותי, הלכה למעשה, להפעיל את דו־השיח העשיר בין גרוסמן ללאקאן הייתה דווקא הפילוסופיה, שאינה השדה היום־יומי שלי, בבחינת "אחר" זר עבורי. כך, בעת לימודי הדוקטורט, נחשפתי לריונו הפילוסופי של לודוויג ויטגנשטיין בנוגע לאפשרות קיומה של שפה פרטית, דיון שעוסק בשאלה האם תיתכן שפה שתהא מובנת אך ורק לדובריה. בסופו של דבר שלל ויטגנשטיין את האפשרות של שפה פרטית, אך משהו בי התקומם. הרי רבות מדמויותיו של גרוסמן דוברות "פרטית" שוטפת. נכון שזו "רק" ספרות, אבל מי אומר שההיגיון הלוגי הקר של הפילוסוף אמיתי יותר מהחוויה הכל כך חיה של הסופר שנגע בי.

חזרתי אל השפות הפרטיות של גרוסמן, ובכל פעם גיליתי את הגוף מציץ מעבר להן: היכן שישנה שפה פרטית, מתרחש אירוע ייחודי, חריג ומסקרן עם הגוף; השפה מאבדת את מאפייניה התקשורתיים במישור המשמעות, מקבלת ממד חומרי, והגוף משתחרר ממהותו הפיזיולוגית, הופך למצע חי ורוחש של משמעות

ודיבור. הגוף שב ומופיע כחתך בשפה העשירה של גרוסמן. גם אצל לאקאן, כמו אצל גרוסמן, ישנו ממד פרטי, בלתי מתקשר, דחפי, הן בשפה והן בסימפטום.

חיפשתי את הגוף גם בפילוסופיה, ושם ציפו לי שתי הפתעות משלימות: האחת, מצאתי ששאלת השפה הפרטית היא תוצר של דיון רחב יותר על יכולתו של האדם לאמת תחושות ורגשות, את מרכיבי עולמו ה"פנימי"; והשנייה היא שאף על פי שדיון זה קשור קשר הדוק לגוף ולמעמדו, נטו הפילוסופים להסיט את הגוף הצידה, להדחיקו, והמשיכו להישען על המחשבה ועל הלוגיקה. דרך סדק זה בדיון הפילוסופי ביקשתי להיכנס ביד אחת עם פרויד ולאקאן וביד השנייה עם גרוסמן, כדי למקם מחדש את הגוף עם הקשר שלו לשפה, לענות על חסר הנובע מהרחקת הגוף או מהדחקתו.

הפסיכואנליזה איננה לוקחת את הגוף האנושי כמובן מאליו ואף פעם לא נפרדת ממנו. החל מראשיתה, מושגיה הגדולים של הפסיכואנליזה, כגון לא-מודע, היסטריה, סימפטום, דחף, כוללים באופן תמידי משהו מן הגוף. באופן רדיקלי יותר ניתן לומר שהפסיכואנליזה החלה מהתביעה של הגוף לדבר, עם מה שלא הסתדר בין התודעה לגוף. כבר פרויד, במפגשיו הראשונים עם ההיסטריה, גילה שהגוף מדבר, מוציא לאור את המפגש המורכב בינו ובין השפה והתרבות. בפסיכואנליזה אמת טמונה בגוף. במילים של גרוסמן זו "האובייקטיביות של הגוף" - אובייקטיביות לא במציאות החיצונית, של הכלל, אלא בגוף, גופו של היחיד.

גם עתה, יותר ממאה ועשרים שנה מאז הולדתה של הפסיכואנליזה, הגוף המדבר ממשיך להיות תעלומה בלתי מפוענחת, מציב חידות ושאלות עם כל מקרה בקליניקה, עם כל אירוע בגוף. כי הגוף מדבר, אבל שפתו איננה השפה הכללית המקובלת, אלא שפה פרטית - כל אחד והגוף המדבר שלו, כל אחד והאופן שגופו פוגש את השפה.

סיפוריו של גרוסמן יכולים לסייע בפתרון התעלומה. הם עוזרים

לקרוא מחדש את מה שפסיכואנליטיקאים נתקלים בו בקליניקה מדי יום, מאירים ומחדדים את גילוייה של הפסיכואנליזה ביחס לגוף. מהצד של מחקר הספרות, התאוריה והפרקטיקה הפסיכואנליטיות מאפשרות קריאה חדשה של גרוסמן, עם הגוף.

מסלול המחקר המתואר בספר הוביל לניסוח מחודש ומפורט של המושג "גוף מְדַבֵּר", מושג פסיכואנליטי, אך גם יום-יומי, שעורר בי עניין רב והיה נתון בסימן שאלה עבורי. בספר שלפניכם נעשה ניסיון להבהיר מהו אותו גוף מדבר וכמה הוא שונה מהגוף הביולוגי-מדעי המוכר לנו פחות או יותר.

אם נלך עם רוחו של ויטגנשטיין, חשוב לשאול "מהו השימוש של כל זה?" על כך אענה, כי אני סבור שכל קלינאי או קלינאית העוסקים בטיפול נפשי ולוקחים ברצינות את המושג לא-מודע צריכים לדעת משהו על הגוף ועל מפגשו עם השפה, בעת שהם מקשיבים ומפרשים. חשוב שיהיו מסוגלים להמשיג לעצמם דבר אחד או שניים ביחס לגוף של מי שמדבר. מלאקאן אנחנו למדים שאין פירוש אפקטיבי בלי גוף. לכן הטיפול הנפשי, ועל אחת כמה וכמה הפסיכואנליזה, חייבים לכלול את הגוף באופן, מעבר למסמנים, לשפה.

בימינו גוברת הפופולריות של גישות טיפוליות אשר מכניסות את הגוף באופן קונקרטי למפגשי הטיפול הנפשי. בטיפולים אלה מנסים להתגבר על גבולות המילה ומגבלותיה, או למלא את הפער בין השפה לגוף, באמצעות מגע ישיר בגוף. אין זו דרכה של הפסיכואנליזה. הפסיכואנליזה הלאקאניאנית ממשיכה להאמין במילה ולעבוד איתה ועם זאת אינה שוכחת לרגע מהגוף. הגוף לא כאובייקט למגע פיזי, אלא כמצע ראשוני יסודי לסימפטום, לדחף, ללא-מודע, כגבול הדיבור, אך בעת ובעונה אחת גם כטריגר של הניסוח הכי פרטי. הגוף כנשא האפקטים של השפה ושל הדיבור, אף כתוצר שלהם. הפסיכואנליזה, במיוחד זו של לאקאן, איננה מבקשת לכסות על הפער בין הגוף לשפה, להפך, היא מְפַנָה את

מרבית תשומת ליבה לפער זה, כי בו שוכן הסובייקט. למחקר המוצג בספר שלפניכם ולגילוייו בנוגע לגוף המדבר חשיבות רבה מאוד עבור העוסקים בטיפול נפשי, מכיוון שדרכם ניתן לחדד את היכולת שלנו לקרוא את מופעי הגוף בקליניקה, את רגעי ההיתקלות של כל אחד מהמטופלים בזרות של הגוף ובאתגר הכה מרכזי בחיינו: איך להסתדר עם הגוף ועם תביעות הדחף. אני מאמין שמטפל או מטפלת בתחום הנפש שיידעו להקשיב לגוף המדבר, להיות ערים לניואנסים שלו, לקווים העדינים והחבויים שבו, יוכלו לקרוא טוב יותר את הסימפטומים של מטופליהם ולפתח תנועה מהישענות על הממד האוניברסלי של הפסיכולוגיה לעבר התמקדות בממד הפרטיקולרי של הסובייקט שמדבר, אל החריגה מהאוניברסלי. לתנועה זו השלכות של ממש על האתיקה של האנליטיקאית או האנליטיקאי.

לכסוף, יש לציין שלא רק לאנשי מקצוע אני מדבר, מכיוון שכל אחד מאיתנו, בסופו של דבר, נושא את גופו שלו עימו, חי כך או אחרת עם המשא הכבד. לכן הגוף המדבר עשוי לעניין כל מי ש"יש לו גוף", כל מי שהוא "איננו גופו", כל אחד שנתקל ברגע שבו הוא וגופו לא היו אחד, ואותו רגע עורר בו מועקה, אולי גם סקרנות. אתכם ואתכן אני מזמין למסע של קריאה עם הגוף, קריאה של הגוף.

תודות

הספר מבוסס על עבודת דוקטורט, שנכתבה במסגרת התוכנית ללימודי פרשנות ותרבות באוניברסיטת בר-אילן בהנחיית ד"ר דורית למברגר ופרופ' אבי שגיא ואושרה בשנת 2016. תודה מקרב לב לד"ר למברגר, שליוותה אותי בתחנות השונות בעניין ובפתיחות ושיללה את הדרך באמונה שהקדימה אותי החל מהרגע הראשון.

לפרופ' שגיאת תורה על הגיבוי בתהליך העבודה ועל העידוד להוציא לאור את עבודתי.
לפרופ' ענר גוברין, עורך הסדרה "נרקיסוס", תודה על תמיכתו ומעורבותו.
לד"ר יצחק בנימיני ולעידן צבעוני, "רסלינג", על קבלה בזרועות פתוחות וליווי עד נמל היעד.
תודה מיוחדת לד"ר סתוית סיני, שבחוכמה ובכישרון עזרה לי לצלוח את מחסום הצמצום והחתך.
לדקלה מארק אופנהיימר על עריכת לשון מלווה בדיאלוג ובלימוד.
לאימי ולאבי, מלי ומאיר, על פתיחת דרך מגיל צעיר.
לאשתי, אורי דרדיקמן, שעשתה מהפך בין גוף לשפה.
ותודה לדויד גרוסמן על שפת-אם מפי אב.